

Ochrona danych osobowych a zasady procesu karnego

Anna Wolska-Bagińska*

Streszczenie

Przedmiotem artykułu jest analiza relacji zachodzącej pomiędzy prawem jednostki do ochrony danych osobowych a zasadami procesu karnego. W artykule uznano, że prawo do ochrony danych osobowych pozostaje względem zasad procesu karnego w określonych zależnościach. Prawo to może pozostawać względem zasad procesu karnego w stosunku antynomii lub może nie mieć wpływu na ich kształt i obowiązywanie, bądź też wpływ ten może być znikomy. Z uwagi na fakt, że najwyraźniejsza i najsilniejsza interakcja pomiędzy wartościami, które reprezentuje prawo do ochrony danych osobowych, występuje z zasadą prawa do obrony, w pracy poświęcono temu zagadnieniu uwagę szczególną.

Słowa kluczowe: dane osobowe, prawo do obrony, zasady procesu karnego, ochrona danych

Uwagi wstępne

Uniwersalność problematyki ochrony danych osobowych sprawia, że kwestie odnoszące się do ochrony tej sfery praw i interesów jednostki pojawiają się na płaszczyźnie procesu karnego. Pomimo uwagi, jaką poświęca się w piśmiennic-

---

* Doktor nauk prawnych, prokurator Prokuratury Rejonowej w Gdyni, absolwentka Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury.

twie¹ tematyce ochrony danych osobowych, zasadniczo poza zakresem zainteresowania pozostaje wątek ochrony danych osobowych w polskim procesie karnym. Brak jest w szczególności analizy relacji zachodzącej pomiędzy prawem do ochrony danych osobowych a zasadami procesu karnego. Zaprezentowanie relacji zachodzącej pomiędzy prawem do ochrony danych osobowych a zasadami procesu karnego powinno stanowić punkt odniesienia do pogłębionej analizy zagadnienia prawa ochrony danych osobowych w polskim procesie karnym. Omówienie tego zagadnienia umożliwi bowiem umiejscowienie prawa ochrony danych osobowych w odpowiednim kontekście oraz przedstawienie jego istoty i pozycji w procesie karnym. Ukazanie miejsca prawa ochrony danych osobowych w procesie karnym wymaga więc zestawienia tego prawa z zasadami procesu karnego.

Prawo do ochrony danych osobowych a zasady procesu karnego

Zasady procesu karnego stanowią syntezę różnych zagadnień procesowych uwypuklającą charakterystykę i strukturę procesu karnego². Uważane są one za narzędzie służące do uporządkowania materii prawa karnego procesowego³. W tym sensie stanowią więc element harmonizujący i zapewniający spójność procesu karnego. Zasady procesu określają sposób wykładni poszczególnych przepisów poprzez określenie ich *ratio legis*. Natomiast w razie wątpliwości interpretacyjnych uściślają one kierunek wykładni. Stają się tym samym punktami odniesienia w aksjologicznej ocenie norm i instytucji procesowych, a także swoistymi wskazówkami tego, co należy traktować jako regułę, a co – jako uzasadniony od niej wyjątek⁴. W literaturze nie uważa się natomiast prawa do prywatności – w konsekwencji i prawa do ochrony danych osobowych – za zasadę procesu⁵. Powyższe nie powoduje jednak, że prawo to nie występuje na gruncie karnoprosesowym. Prawo do prywatności uznawane jest za wartość zewnętrzną wobec procesu, zaś w piśmiennictwie zagranicznym ochrona autonomii jednostki traktowana jest jako wartość wewnętrzna⁶.

¹ Zob. np.: A. Bierć, *Ochrona prawna danych osobowych w sferze działalności gospodarczej w Polsce – aspekty cywilnoprawne*, [w:] *Ochrona danych osobowych*, M. Wyrzykowski (red.), Warszawa 1999, s. 111; G. Szpor, *Publicznoprawna ochrona danych osobowych*, PUG 1999, Nr 12, s. 2; Sz. Szmak, *Europejskie standardy w zakresie ochrony danych osobowych – zarys problemu*, [w:] *Prawna ochrona danych osobowych w Polsce na tle europejskich standardów. X-lecie polskiej ustawy o ochronie danych osobowych*, G. Goździewicz (red.), Toruń 2008, s. 167; B. Banaszak, K. Wygoda, *Regulacja prawna ochrony danych osobowych w Polsce w świetle ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. i standardów europejskich*, [w:] *Ochrona danych osobowych*, M. Wyrzykowski (red.), op. cit., s. 52.

² Zob. M. Cieślak, *Zasady procesu karnego i ich system*, ZNUJ, Prawo, z. 3, Kraków 1956, s. 155 i n.; M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984, s. 205.

³ M. Wąsek-Wiaderek, *Zasada równości stron w polskim procesie karnym w perspektywie prawno-porównawczej*, Kraków 2003, s. 46.

⁴ P. Wiliński, *Świadek incognito w polskim procesie karnym*, Kraków 2003, s. 397.

⁵ Zob. A. Lach, *Granice badań oskarżonego w celach dowodowych. Studium w świetle reguły nemo se ipsum accusare tenetur i prawa do prywatności*, Toruń 2010, s. 99 i przywołana tam literatura.

⁶ *Ibidem*.

Określenie więc relacji prawa do ochrony danych osobowych w zderzeniu z zasadami procesu karnego wymaga przede wszystkim zestawienia interesu jednostki dotyczącego ochrony jej danych osobowych z założeniami, jakie prezentują poszczególne zasady. Rozpatrywanie stosunków łączących zasady procesu z prawem do ochrony danych osobowych powinno być przy tym dokonywane na różnych płaszczyznach procesu karnego. Wiąże się to z tym, iż stopień realizacji zasad procesu karnego w odniesieniu do danych osobowych podmiotów występujących w procesie karnym nie jest jednakowy we wszystkich stadiach procesu karnego z uwagi na odmienny charakter i cel postępowania przygotowawczego, jurysdykcyjnego i wykonawczego. Tym samym rodzaj stosunku, jaki łączy wybraną zasadę procesu karnego z prawem do ochrony danych osobowych jednostki, zależy także od fazy procesu karnego.

Zauważyć jednak należy, że sposób respektowania prawa ochrony danych osobowych podmiotu biorącego udział w postępowaniu karnym przez organy procesowe na początkowym etapie postępowania karnego będzie się przekładał na realizację tego prawa w kolejnych stadiach procesu. A zatem jeśli w toku postępowania przygotowawczego dojdzie do ujawnienia środowisku zewnętrznemu danych osobowych podejrzanego czy pokrzywdzonego, to ochrona danych personalnych tych osób w kolejnych fazach postępowania karnego będzie raczej iluzoryczna.

Prawo do ochrony danych osobowych pozostaje względem zasad procesu karnego w określonych zależnościach. Prawo to może pozostawać względem zasad procesu karnego w stosunku antynomii, może nie mieć wpływu na ich kształt i obowiązywanie bądź też wpływ tego prawa na ww. zasady może być znikomy. Idea ochrony określonej sfery prywatności jednostki koliduje nieraz z ideami realizowanymi w procesie karnym. Realizacja wypracowanych wspólnie standardów procesu karnego, silnie akcentujących zasadę jawności postępowania, trudna jest niekiedy do pogodzenia z potrzebą ochrony informacji identyfikujących określone osoby fizyczne. W procesie karnym zasada jawności jako zasada proklamująca gwarancję sprawiedliwego procesu, wolnego od nacisków i nadużyć władzy poprzez umożliwienie w nim udziału społeczeństwa, uznawana jest za jedną z podstawowych zasad demokratycznego państwa prawa⁷, która przybiera postać „aksjomatu współczesnego procesu karnego”⁸. Skoro więc treścią zasady jawności jest zapewnienie dostępu publiczności do działalności związanej z wykonywaniem władzy sądowej, to istnieje oczywi-

⁷ P. Wiliński, *Świadek incognito...*, *op. cit.*, s. 421-422.

⁸ R. Koper, *Jawność zewnętrzna postępowania sądowego*, [w:] *Jawność jako wymóg rzetelnego procesu karnego*, W. Jasiński, K. Nowicki (red.), Warszawa 2013, s. 105.

sty konflikt pomiędzy realizacją tej zasady a ideą ochrony danych osobowych w procesie karnym⁹.

Prawo do ochrony danych osobowych pozostaje w dostrzegalnym konflikcie z zasadą prawa do obrony, przysługującą biernej stronie postępowania, której – zważywszy na specyfikę sytuacji prawnej, w jakiej znajduje się w procesie karnym – przydaje się określonego rodzaju uprawnienia. Korzystanie przez oskarżonego z tych kompetencji pozostaje w kolizji z ochroną danych osobowych innych uczestników postępowania.

Z uwagi na różny charakter celów, jakie są realizowane w ramach poszczególnych zasad procesu karnego, konflikt występujący pomiędzy ideami w nich wyrażonymi a prawem do ochrony danych osobowych jest mniej lub bardziej widoczny. Na pierwszy rzut oka mogłoby się wydawać, że brak jest związku pomiędzy ochroną danych osobowych a zasadą szybkości postępowania, niemniej jednak taka relacja z pewnością istnieje, ponieważ korzystanie przez organy procesowe z informacji znajdujących się w rejestrach oddziałuje na prawo do ochrony danych osobowych jednostki, której dane osobowe w nich się znajdują. W sytuacji zatem, gdy treścią prawa do ochrony danych osobowych jest zachowanie w tajemnicy określonych informacji i możliwość decydowania jednostki o ujawnieniu tych informacji, to jednak organy procesowe, korzystając ze swoich uprawnień, mogą sięgać po te informacje bez zgody tej jednostki dla potrzeb prowadzonego postępowania. Przetwarzanie danych osobowych wywiera wobec tego wpływ na realizację zasady szybkości poprzez uzyskanie w toku prowadzonego postępowania informacji osobowych o podmiotach zawartych w bazach danych, które to dane umożliwiają organom procesowym sprawne ustalenie tożsamości osób, a następnie dotarcie do nich i wykonanie czynności procesowych z ich udziałem¹⁰. Dlatego też uzyskanie informacji osobowych z banków danych sprowadza się też do skrócenia czasu trwania postępowania karnego i w ten sposób prawo do ochrony danych osobowych oddziałuje na zasadę szybkości postępowania.

W procesie karnym za jedną z podstawowych zasad prawnych uważa się zasadę swobodnej oceny dowodów, której realizacja w trakcie postępowania karnego następuje poprzez przedstawienie przez organy procesowe motywów oceny poszczególnych dowodów. Przedstawienie tych motywów może być ustne (np. ustne motywy wyroku) lub pisemne (np. pisemne uzasadnienie wyro-

⁹ Szerzej na ten temat zob. A. Wolska-Bagińska, *Ochrona danych osobowych a zasada jawności procesu karnego*, Prok. i Pr. 2018, nr 7-8, s. 48-64.

¹⁰ Jako przykładowe bazy danych wymienić należy: Krajowy System Informacyjny Policji, Centralną Bazę Danych Powszechnego Elektronicznego Systemu Ewidencji Ludności, Centralną Ewidencję Pojazdów, Centralną Ewidencję Kierowców, System Pobyt, Krajowy Rejestr Urzędowy Podmiotów Gospodarki Narodowej, Rejestr Dowodów Osobistych, Centralną Ewidencję Wydanych i Unieważnionych Dokumentów Paszportowych oraz Centralną Bazę Danych Osób Pozbawionych Wolności.

ku). Utrzymanie się w ramach swobodnej oceny dowodów (na potrzeby wyrokowania) sprowadza się do ujawnienia wszystkich okoliczności sprawy (art. 410 KPK¹¹), i to w sposób podyktowany obowiązkiem dochodzenia prawdy (art. 2 § 2 KPK), oraz w sposób logiczny i wyczerpujący przedstawiony w uzasadnieniu wyroku (art. 424 § 1 KPK)¹². Przedstawienie ustnych bądź pisemnych motywów wymaga w naturalny sposób omówienia treści dowodu (a więc przedstawienia depozycji zaprezentowanych przez świadka), źródła dowodowego (a więc wskazania danych osobowych osoby, od której pochodzi dana depozycja, niekiedy szczególnych osobliwych cech danego podmiotu odnoszących się nawet do danych osobowych o charakterze wrażliwym, jak choćby stan zdrowia) oraz dokonania oceny tego dowodu z poszanowaniem zasad składających się na swobodną ocenę dowodów. Swobodna ocena dowodów to również ocena dokumentów dołączonych do akt sprawy, które mogą zawierać dane osobowe. Z uwagi na wymóg zachowania przejrzystości i zrozumienia motywów, jakimi kierował się organ wymiaru sprawiedliwości w czasie procedowania, nie sposób zrezygnować z podawania przez niego w treści uzasadnienia personaliów osobowych źródeł dowodowych. Przy okazji konieczności ujawnienia źródła dowodowego dochodzi do styku zasady swobodnej oceny dowodów z prawem ochrony danych osobowych, którego idea wyraża się w konieczności zachowania w tajemnicy informacji pozwalających zidentyfikować określoną osobę. Nie zauważa się jednak istotnego wpływu ochrony danych osobowych na realizację zasady swobodnej oceny dowodów – wprawdzie można dostrzec pewną zbieżność pomiędzy tymi dwiema zasadami, to jednak wskazać należy, że samo ujawnienie „na zewnątrz” danych osobowych – czy to poprzez podanie ustnych motywów, czy też pisemnego uzasadnienia (np. poprzez wyłożenie go w sytuacjach przewidzianych ustawą w sekretariacie wydziału do wglądu) – stanowi raczej przejaw realizacji zasady jawności.

Podobna relacja występuje także pomiędzy prawem do ochrony danych osobowych a zasadami pisemności, ustności i bezpośredniości. Prawo do ochrony danych osobowych w związku z utrwalaniem w postępowaniu karnym w formie pisemnej informacji osobowych uczestników postępowania oraz uzyskaniem oświadczeń procesowych odnośnie danych osobowych tych osób, składanych lub też ujawnianych, np. na rozprawie, nie oddziałuje bezpośrednio na realizację powyższych zasad. Jednak w związku z uzewnętrznieniem danych personalnych uczestników postępowania w trakcie procedowania przez sąd na skutek odczytania lub przeprowadzenia dowodu z osobowego źródła dowodowego, tak jak w przypadku zasady swobodnej oceny dowodów, zasady te sta-

¹¹ Ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2017 r., poz. 1904 ze zm.).

¹² Wyrok SN z 9.11.1990 r., WRN 149/90, OSNKW 1991, Nr 7-9, poz. 41, LEX nr 20454.

nowią wyraz zasady jawności i w tym też zakresie przybierają wobec tego prawa stosunek antagonistyczny.

Istotny wpływ prawa do ochrony danych osobowych na zasady procesu karnego odnaleźć zatem można tylko w niektórych naczelnych zasadach kinetycznych procesu karnego¹³. Natomiast prawo do ochrony danych osobowych nie ma wpływu na realizację takich zasad procesu karnego, jak zasady działania z urzędu bądź też zasady kontroli instancyjnej. W związku z tym, że przejaw prawa do ochrony danych osobowych jest najbardziej widoczny względem zasady prawa do obrony, co związane jest ze ścieraniem się występujących w nich przeciwstawnych interesów, w dalszej części artykułu rozważania skoncentrują się na powyższym zagadnieniu.

Ochrona danych osobowych a zasada prawa do obrony

Zasada prawa do obrony¹⁴ stanowi dyrektywę postępowania o charakterze gwarancyjnym, przyznającą oskarżonemu podmiotowe prawo do ochrony swoich interesów w procesie karnym. Zasada ta jest w doktrynie zgodnie uznawana za jedną z naczelnych zasad procesu karnego¹⁵. Jej istota sprowadza się do stworzenia oskarżonemu warunków do podjęcia osobistej obrony przed stawianym mu zarzutem (tzw. prawo do obrony w znaczeniu materialnym) i uprawnia go do skorzystania z pomocy wyspecjalizowanego podmiotu (tzw. prawo do obrony w znaczeniu formalnym). Zasada prawa do obrony, mająca za zadanie zabezpieczenie interesów oskarżonego, ujmowana jest więc dwuaspektowo¹⁶. Z jednej strony stanowi gwarancję podjęcia przez oskarżonego osobistej obrony, z drugiej zapewnia możliwość skorzystania z obrony prowadzonej przez profesjonalny podmiot¹⁷. Aspekt formalny prawa do obrony jest wynikiem zapewnienia w procesie karnym równości sił i narzędzi prawnych. Skoro oskarżycielem publicznym w procesie karnym jest profesjonalny

¹³ M. Cieślak jako zasady kinetyczne – zwane niekiedy zasadami dynamicznymi – uznał zasady odnoszące się do ruchu procesowego, tj. funkcjonowania maszyny procesowej. Do naczelnych zasad kinetycznych (funkcjonalnych) autor zaliczył m.in. zasadę publiczności, prawa do obrony, bezpośredniości, swobodnej oceny dowodów, prawdy materialnej, ustności i pisemności. Zob. szerzej: M. Cieślak, *Polska procedura karna...*, op. cit., s. 212 i 258-369.

¹⁴ W doktrynie istnieje zgodność co do ujmowania pojęcia zasady prawa do obrony. Tak: T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowania karne*, Warszawa 2014, s. 145-149, s. 151; G. Artymiak, *Prawo do obrony a ciężar dowodu. Zagadnienia wybrane*, RZNP, t. XXX, Rzeszów 2001, s. 297 i 298; K. Marszał (red.), S. Stachowiak, K. Zgrzyzek, *Proces karny*, Katowice 2003, s. 105; S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2003, s. 295.

¹⁵ Zasadę prawa do obrony jako naczelną zasadę pierwszego stopnia uznaje M. Cieślak, *Polska procedura karna...*, op. cit., s. 212-213. Szerzej na temat zasady prawa do obrony zob. R.A. Stefański, *Zasada prawa do obrony, [w:] Obrona obligatoryjna w polskim procesie karnym*, Warszawa 2012, s. 17-21.

¹⁶ J. Grajewski, L.K. Paprzycki (red.), S. Steinborn, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do art. 1-424 KPK*, t. I, Warszawa 2013, s. 63.

¹⁷ Osobiste działanie oskarżonego powszechnie wskazywane jest w dyskursie naukowym jako obrona materialna, zaś działalność obrońcy oskarżonego w jego imieniu uznawana jest jako obrona formalna. Zob. szerzej: T. Chrustowski, F. Prusak, *Postępowanie przygotowawcze*, Warszawa 1979, s. 61; M. Siewierski, J. Tylman, M. Olszewski, *Postępowanie karne w zarysie*, Warszawa 1971, s. 105.

podmiot, to oskarżonemu także zagwarantowano uprawnienie do korzystania z pomocy profesjonalnego pełnomocnika. Funkcjonowanie w systemie karno-procesowym zasady prawa do obrony stanowi podstawowe narzędzie określające pozycję procesową centralnego podmiotu procesu karnego, jakim jest oskarżony¹⁸.

Z uwagi na zapewnienie poszanowania praw oskarżonego zasada prawa do obrony wymieniana jest w literaturze wśród najważniejszych gwarancji współczesnego procesu karnego¹⁹. Szczególne usytuowanie i znaczenie tej zasady w polskim procesie karnym stanowi wyraz poszanowania podstawowych praw podmiotowych oskarżonego w prowadzonym przeciwko niemu postępowaniu karnym, a stanowiących realizację standardów konwencyjnych, konstytucyjnych i prawa międzynarodowego. Związane jest to przede wszystkim z tym, że specyfika sytuacji prawnej, w jakiej znajduje się w procesie karnym oskarżony, wymaga zagwarantowania mu określonego rodzaju kompetencji umożliwiających realizację efektywnej i rzetelnej obrony. Z urzeczywistnieniem zasady prawa do obrony wiążą się zatem liczne uprawnienia procesowe oskarżonego²⁰. Do praw przyznanych temu podmiotowi w ramach realizacji zasady prawa do obrony zaliczyć można m.in. prawo do podważenia dowodów przemawiających przeciwko niemu, odparcia podstaw oskarżenia czy też przedstawienia dowodów na poparcie swojej niewinności²¹. Przyznane oskarżonemu w procesie karnym gwarancje mają na celu nie tylko zapewnić mu należytą ochronę procesową, lecz także stworzyć adekwatne warunki do obrony przed groźącymi konsekwencjami prawnymi.

Choć istota zasady prawa do obrony w polskim procesie karnym została przez ustawodawcę w sposób bezpośredni wyrażona w art. 6 KPK, zgodnie z którym oskarżonemu przysługuje prawo do obrony, w tym prawo do korzystania z pomocy obrońcy, to jednak przepis ten nie kreuje w sposób samodzielny ram tej zasady procesowej. Sformułowanie w osobnym przepisie zasady prawnej nie powoduje automatycznie, że przepis ten kompleksowo określa obszar prezentowanej zasady w systemie prawnym. Pełen zakres zasady procesowej odzwierciedlany jest w powiązaniu z innymi przepisami ustawy, które łącznie wyznaczają płaszczyznę oddziaływania zasady prawnej²². A zatem zakres zasady prawa do obrony dekodowany jest z szeregu przepisów karno-procesowych, które łącznie umożliwiają w pełni określenie uprawnienia oskarżonego wchodzące w skład tej dyrektywy. Taki sposób wyznaczenia sfery prawa do obrony niewątpliwie stanowi konsekwencję odmiennego poziomu upraw-

¹⁸ Zob. W. Michalski, *Prawo do obrony a funkcja wychowawcza sądu*, Pal. 1976, Nr 3, s. 2.

¹⁹ Zob. P. Wiliński, *Świadek incognito...*, *op. cit.*, s. 446.

²⁰ A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1976, s. 304.

²¹ P. Wiliński, *Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym*, Kraków 2006, s. 196.

²² S. Stachowiak, *Funkcje zasady skargowości w polskim procesie karnym*, Poznań 1975, s. 14.

nień zapewnionych oskarżonemu w poszczególnych stadiach procesu karnego. Zróżnicowany stopień gwarancji przyznanych temu podmiotowi w ramach procesu karnego związany jest przede wszystkim z odrębnymi celami, jakie służą poszczególnym fazom procesu karnego. Na etapie postępowania przygotowawczego sfera uprawnień oskarżonego, realizowanych w ramach dyrektywy prawa do obrony, jest znacznie uszczuplona w porównaniu z tymi, jakie ma on na etapie jurysdykcyjnego stadium procesu, mimo że najważniejsze zagadnienia całego procesu karnego koncentrują się wokół jego osoby.

Problematyka prawa ochrony danych osobowych jednostki z perspektywy zasady prawa do obrony z uwagi na różnorodny zakres realizacji tej zasady procesowej w poszczególnych stadiach procesu karnego kształtuje się w związku z tym również odmiennie. W tym kontekście relacja istniejąca pomiędzy prawem do ochrony danych osobowych jednostki a zasadą prawa do obrony w oparciu o poszczególne stadia procesu karnego wymusza dokonanie dwukierunkowej analizy tego zagadnienia. Pierwszy tok rozważań odnieść należy do omówienia ograniczeń zasady prawa do obrony w ramach poszczególnych etapów procesu, które spowodowane są respektowaniem prawa ochrony danych personalnych uczestników postępowania kosztem uprawnień oskarżonego. Natomiast drugi kierunek powinien dotyczyć objęcia ochroną danych osobowych w procesie karnym w zakresie, w jakim możliwa jest redukcja sfery osobistej uczestnika postępowania i intensyfikacja prawa do obrony oskarżonego. Zabieg ten pozwoli na lepsze wyeksponowanie i uchwycenie płaszczyzny relacji, jaka istnieje pomiędzy zasadą prawa do obrony a prawem jednostki do ochrony danych osobowych w procesie karnym. Zaznaczyć jednak należy, że z uwagi na okoliczność, że oskarżony stanowi główną postać procesu karnego, to katalog uprawnień przyznanych mu zarówno na wstępnym, jak i końcowym etapie prowadzonego przeciwko niemu postępowania, będzie często zbieżny.

Podstawową przyczyną kolizji, jaka występuje pomiędzy interesami oskarżonego a prawem ochrony danych osobowych innych podmiotów występujących w procesie karnym, jest sam fakt popełnienia przez oskarżonego przestępstwa i możliwość udowodnienia mu winy za pomocą osobowych źródeł dowodowych. W toku postępowania przygotowawczego organy procesowe w celu ustalenia stanu faktycznego zdarzenia będącego przedmiotem postępowania uzyskują informacje o przestępstwie, m.in. na podstawie depozycji uczestników postępowania. Składanie przez świadka zeznań niekorzystnych bądź niewygodnych dla oskarżonego powoduje zderzenie jego interesów i jego prawa do obrony z prawem świadka do swobody wypowiedzi i bezpieczeństwa²³. Po stronie świadka istnieje zatem potencjalne zagrożenie w oso-

²³ P. Wiliński, *Zasada prawa do obrony...*, op. cit., s. 482.

bie oskarżonego. Świadek jako podmiot niezainteresowany bezpośrednio w rozstrzygnięciu danej sprawy karnej – w przeciwieństwie do pokrzywdzonego – ma w procesie karnym często więcej do stracenia niż do zyskania²⁴. Sytuacja ta spowodowana jest niejednokrotnie tym, że osoby te występują w sprawie z powodu wezwania organów procesowych, nie zaś na skutek podjęcia dobrowolnej decyzji odnośnie odegrania takiej roli procesowej²⁵. Nałożone zaś na świadka w toku procesu karnego obowiązki, takie jak złożenie zeznań czy pozostawanie do dyspozycji organów ścigania, nie są w żaden sposób rekompensowane prawami przyznanymi mu podczas trwania procesu. Tym samym świadek uczestniczący – często nie z własnej woli – w procesie karnym dąży do zachowania w nim praw pozwalających chronić jego dane osobowe, a przez to zapewnienia sobie bezpieczeństwa, które zostało zagrożone w związku ze złożeniem zeznań obciążających oskarżonego.

Natomiast z punktu widzenia oskarżonego należyta obrona przed stawianym mu zarzutem wymaga nie tylko umożliwienia wypowiedzenia się co do podstaw stawianych zarzutów, lecz także wymaga znajomości danych osobowych podmiotów występujących w sprawie karnej toczącej się przeciwko niemu. Wiedza oskarżonego na temat personaliów uczestników postępowania pozwala mu m.in. wypracować odpowiednią taktykę obrony²⁶. Identyfikacja osobowego źródła dowodowego przez oskarżonego umożliwia mu bowiem nie tylko podważanie wiarygodności treści samych depozycji procesowych, lecz także dyskredytowanie podmiotu jako wiarygodnego źródła dowodowego niezależnie od treści jego zeznań. Niekiedy znajomość danych osobowych podmiotów występujących w postępowaniu karnym przez oskarżonego może służyć do celów sprzecznych z prawem. Ma to w szczególności miejsce w przypadku, w którym znajomość danych personalnych uczestników procesu, w szczególności podmiotów świadczących lub mogących świadczyć przeciwko niemu, jest potrzebna do wywarcia na nich presji co do treści składanych zeznań. Realizacja przez oskarżonego gwarancji procesowych przejawiających się w uzyskaniu informacji o tożsamości innych uczestników postępowania może nie tylko pomniejszać prawa tych osób do pozostawienia ich danych osobowych w tajemnicy, lecz także prawa te pomijać. Interes oskarżonego przejawiający się w otrzymaniu należytych w mniemaniu tego podmiotu warunków realizacji przysługującego mu prawa do obrony pozostaje w stosunku antagonistycznym względem innych jednostek postępowania w zakresie, w jakim interesy tych osób nie są zgodne z interesami oskarżonego. Zbiegające się sprzeczne interesy podmiotów postę-

²⁴ P. Wiliński, *Pozycja i ochrona świadka we współczesnym procesie karnym*, [w:] *Prawo wobec wyzwań współczesności*, P. Wiliński (red.), Poznań 2004, s. 313-319.

²⁵ P. Wiliński, *Świadek incognito...*, *op. cit.*, s. 226.

²⁶ Szerzej na temat taktyki obrony w związku z dowodów osobowych w postępowaniu sądowym zob. P. Girdwoyń, *Zarys kryminalistycznej taktyki obrony*, Kraków 2004, s. 166-210.

powania karnego powodują, że korzystanie przez oskarżonego z kompetencji przyznanych mu w ramach prawa do obrony wpływa na treść praw innych osób. Istnieje wobec tego widoczny konflikt pomiędzy prawem świadka do bezpieczeństwa związanego immanentnie z ujawnieniem jego informacji osobowych a interesem oskarżonego zmierzającym do uzyskania dla siebie najkorzystniejszego rozstrzygnięcia. Nieunikniona jest w tym aspekcie – z oczywistych względów – kolizja interesów oskarżonego i pokrzywdzonego²⁷.

W dyskursie prawniczym podnosi się, że prawo do obrony nie ma charakteru absolutnego, a wynikające z niego uprawnienia podlegają ograniczeniom²⁸. Ograniczenia te są m.in. skutkiem kolizji prawa do obrony z innymi słusznymi prawami innych uczestników postępowania, stąd wykonywanie obrony w sposób, który może naruszyć interes innych jednostek postępowania karnego, stanowi jeden z elementów wyznaczających granice prawa do obrony. Konflikt interesów podmiotów występujących w postępowaniu karnym powoduje, że sfera uprawnień oskarżonego, mieszcząca się w ramach realizacji zasady prawa do obrony, zostaje w pewien sposób ograniczona. Granica prawa do obrony, przysługująca oskarżonemu w związku ze zbiegającymi się interesami innych jednostek, powinna zostać przy tym ustalona poprzez wyważenie sprzecznych racji i stworzenie kompromisu pomiędzy dobrem jednostki a interesem oskarżonego²⁹. Niemniej redukcja uprawnień oskarżonego z uwagi na konieczność zapewnienia mu rzetelnego procesu karnego dotyczyć powinna jedynie niektórych jego praw, ściśle powiązanych z dobrem innych uczestników, i nie powinna wykraczać poza granice konieczności³⁰. Zawiężenie prawa do obrony spowodowane respektowaniem interesu innych osób nie oznacza zatem generalnego pozbawienia oskarżonego określonych uprawnień obrończych. Pozostałe uprawnienia przysługujące oskarżonemu, pozostające poza sytuacjami kolizyjnymi z innymi uczestnikami postępowania karnego, i uprawnienia kategoryczne przyznane oskarżonemu zostają wobec niego zachowane³¹. Limitacja uprawnień oskarżonego wymusza więc konieczność respektowania w szczególności sposobu praw oskarżonego, których realizacja nie została wyłączone bądź ograniczona³² na skutek poszanowania praw

²⁷ P. Wiliński, *Zasada prawa do obrony*, [w:] *System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego*, t. III, cz. 1, P. Hofmański (red.), Warszawa 2014, s. 1549.

²⁸ P. Wiliński, *Świadek incognito...*, *op. cit.*, s. 448.

²⁹ Jak słusznie podkreśla K. Wojtyczek, ograniczenie niektórych uprawnień jednostki związane jest ściśle z zasadą proporcjonalności, zgodnie z którą ingerencję w prawa można usprawiedliwiać jedynie koniecznością ochrony wartości innych osób, K. Wojtyczek, *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999, s. 141.

³⁰ Zob. szerzej: M.A. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Orzecznictwo 2000*, cz. I, CEUW, Warszawa 2000, s. 88-90.

³¹ Przykładowo wymienić należy prawo oskarżonego do korzystania z obrońcy, do kontroli poprawności działań organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości i do znajomości stawianych mu zarzutów.

³² W. Grzeszczyk, *Postępowanie przygotowawcze w kodeksie postępowania karnego*, Kraków 1999, s. 24-25.

innych uczestników postępowania. Zapewnienie zaś pryncypialnej ochrony wartości uczestników postępowania, jako elementu ograniczającego prawa oskarżonego, stanowi szczególne odstępstwo od pełnego zakresu uprawnień oskarżonego w ramach realizacji prawa do obrony.

Do podstawowych środków ograniczających uprawnienia oskarżonego należy zaliczyć m.in. uniemożliwienie oskarżonemu i jego obrońcy dostępu do akt postępowania przygotowawczego czy udziału w czynnościach dowodowych. Należy dodać, że na zakres realizacji uprawnień oskarżonego w ramach zasady prawa do obrony w przedsądowym stadium postępowania niewątpliwie ma wpływ dokonana przez organy procesowe ocena stanu sprawy. To od organu prowadzącego postępowanie zależeć będzie decyzja, czy ograniczyć oskarżonemu prawo do udziału w czynnościach procesowych (art. 317 § 2 KPK) i dostępu do akt z uwagi na ważny interes prowadzonej sprawy (art. 156 KPK), czy też prawa te zachować. Negatywny efekt, jaki może na przebieg postępowania karnego wywierać ujawnienie informacji osobowych świadka, powoduje, że przepisy karnoprawne przewidują mechanizmy prawne umożliwiające organom procesowym ograniczenie praw oskarżonego. Uszczuplenie uprawnień oskarżonego na etapie postępowania przygotowawczego ma jednak charakter tymczasowy, gdyż prawa oskarżonego zostają jednak przywrócone w dalszych fazach procesu karnego. Tak więc w końcowej fazie postępowania przygotowawczego oskarżony ma prawo zaznajomienia się z aktami postępowania karnego, zaś na etapie postępowania jurysdykcyjnego uzyskuje swobodny dostęp do akt sprawy i prawo uczestnictwa w rozprawie. Jeśli zatem w ramach postępowania przygotowawczego ograniczona została możliwość udziału oskarżonego podczas przesłuchania świadka, to uprawnienie oskarżonego zostaje przywrócone w związku z ponownym przeprowadzeniem tej czynności na rozprawie głównej. Zaznaczyć jednak należy, że w wyjątkowych sytuacjach obecność oskarżonego w toku rozprawy może zostać wyłączone. Ma to miejsce wówczas, gdy udział oskarżonego podczas przeprowadzania dowodu z zeznań świadka może wpłynąć negatywnie na treść jego depozycji z uwagi na krępujące oddziaływanie oskarżonego. W ten sposób prawo do obrony oskarżonego na etapie postępowania jurysdykcyjnego zostać może również zawężone. Niemniej ograniczenie uprawnień oskarżonego w zakresie realizacji zasady prawa do obrony ma rekompensować instytucja poinformowania przez sąd oskarżonego o przebiegu powyższej czynności i możliwość sformułowania pytań wobec świadka czy też wypowiedzenia się co do przeprowadzonego dowodu.

Realizacja zasady prawa do obrony mimo czasowego ograniczenia w początkowych fazach procesu zostaje, tak jak wyżej wskazano, przywrócona w dalszych jego etapach. Mechanizm ten ma za zadanie zrównoważyć na sądownym

etapie postępowania karnego trudności obrony wynikające z początkowych faz procesu. Tak więc restytucja uprawnienia oskarżonego dotyczy m.in. możliwości uczestnictwa w przesłuchaniu świadka, formułowania pytań i uzyskania odpowiedzi na pytania dotyczące przedmiotu zeznań oraz dostępu do akt sprawy³³. Intensyfikacja praw oskarżonego w kolejnych fazach procesu sprawia, że uprawnienia przyznane w początkowym okresie postępowania innym uczestnikom postępowania zostają pomniejszone na rzecz prawa oskarżonego do obrony. W ten sposób realizacja zasady prawa do obrony – mimo możliwości ograniczenia praw na wstępnych etapach – nie zostaje naruszona, zaś przewidziane w przepisach ograniczenie uprawnień oskarżonego następuje jedynie na zasadzie wyjątku i dotyczy kwestii niezbędnych i najważniejszych z punktu widzenia wymiaru sprawiedliwości.

Szczególną postacią trwałego zawężenia uprawnień oskarżonego w zakresie realizacji zasady prawa do obrony na rzecz prawa ochrony danych osobowych jest instytucja świadka *incognito*. Przedmiotowa instytucja, z uwagi na zachowanie w tajemnicy informacji umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka, znacznie utrudnia wykorzystanie przysługujących oskarżonemu uprawnień i wiąże się z istotnym ograniczeniem prowadzenia obrony. Z uwagi na istniejące ryzyko nadużyć oskarżonego w związku z ujawnieniem danych osobowych świadka, gwarancje procesowe oskarżonego zostają zredukowane na rzecz obrony pozostałych celów procesu karnego i bezpieczeństwa jego uczestników.

Wnioski

Analiza relacji prawa do ochrony danych osobowych uczestników postępowania karnego i zasady prawa do obrony prowadzi do wniosku, że w procesie karnym niemożliwe jest odgórne wyznaczenie zakresu występowania zjawiska konieczności poszanowania interesu świadka w zakresie pozostawienia jego tożsamości w tajemnicy kosztem praw oskarżonego związanych z realizacją zasady prawa do obrony. Ochrona danych osobowych uczestników postępowania pojawia się w procesie karnym z różnym natężeniem, co jest konsekwencją niejednorodności i niepowtarzalności zachowań wszystkich uczestników postępowania, przejawiających się w konkretnych okolicznościach. Związane jest to z tym, że nie każda sprawa karna wymaga ograniczenia uprawnień oskarżonego kosztem realizacji zasady prawa do obrony na rzecz zabezpieczenia praw innych uczestników postępowania co do zachowania ich danych osobowych w tajemnicy. Nie istnieje w tym względzie jedno uniwersalne kryterium o zastosowaniu ograniczeń zasady prawa do obro-

³³ P. Wiliński, *Zasada prawa do obrony...*, op. cit., s. 505.

ny na rzecz prawa do ochrony danych osobowych innych uczestników czy też zwiększenia tej zasady kosztem tego prawa. Niemniej wprowadzenie do ustawodawstwa polskiego instytucji świadka anonimowego uzasadnia tezę, że prawodawca uznał życie i zdrowie świadka za ważniejsze od pełnej realizacji przez oskarżonego prawa do obrony³⁴. Kolizję powyższych wartości ustawodawca próbuje rozwiązać poprzez ograniczenie prawa do obrony w celu zapewnienia bezpieczeństwa świadkowi. Instytucja świadka anonimowego³⁵ sprzyja też realizacji podstawowego celu procesu, gdyż, zapewniając w ten sposób bezpieczeństwo świadkowi, zwiększa się szanse na uzyskanie zeznań, które pozwolą na ustalenie prawdy. Prawo do obrony ustępuje więc pośrednio prawu do ochrony danych osobowych, ale nie ze względu na wagę i istotę tego ostatniego, a z uwagi na kolizję wartości, którą w tym przypadku ustawodawca próbuje rozwiązać poprzez ograniczenie prawa do obrony w celu zapewnienia bezpieczeństwa świadkowi. Dlatego też postulować należy, aby w praktyce ograniczenia prawa oskarżonego do obrony były stosowane wyłącznie w sytuacjach rzeczywiście wymagających zachowania w tajemnicy danych osobowych świadka.

Personal Data Protection in the Context of the Principles of Criminal Proceedings

Summary

This paper analyses the relationship between the rights of individuals to protect their personal data and the principles of criminal proceedings and demonstrates that the right to personal data protection correlates with the principles of criminal proceedings. The personal data protection right may remain in opposition to the principles of criminal proceedings, it may not affect them in any manner or it may influence them to a negligible extent only. The contemporary principles of criminal proceedings emphasize the right to defence, which is sometimes difficult to balance with the requirement to protect personal data identifying a natural person. Therefore, the right to defence indirectly yields to the right to personal data protection not due to the fact that the latter is con-

³⁴ J. Tylman, *Dylematy instytucji świadka incognito*, [w:] *Współczesny polski proces karny. Księga ofiarowana Profesorowi Tadeuszowi Nowakowi*, S. Stachowiak (red.), Poznań 2002, s. 80.

³⁵ Zob. D. Gruszecka, *Komentarz do art. 184 Kodeksu postępowania karnego*, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, J. Skorupka (red.), Warszawa 2017, s. 410.

sidered to be more substantial, but on the grounds of conflicting principles. In this case, the legislator attempts to resolve this conflict by limiting the right to defence in order to ensure witness safety.

Keys words: personal data, right to defence, principles of criminal proceedings, data protection